

LIVIU REBREANU – REPER AL BUCUREȘTIULUI INTERBELIC

ELENA ROTARU*

În anul 2003, la o emisiune radio în care erau anunțate noi apariții editoriale, atenția mi-a fost atrasă de un titlu: „Întoarcere în Bucureștiul interbelic” de Ioana Pârvulescu. Aproape imediat mi-am dorit să-mi cumpăr această carte, pe care însă, n-am găsit-o multă vreme. Către sfârșitul verii anului 2004, am dat de ea, în sfârșit, pe o tarabă, la Brașov, și am citit-o „pe nerăsuflăte”, cum se spune. Îmi plac cărțile scrise de femei. Așteptam de la această carte, atunci când am cumpărat-o, să regăsesc ceea ce știam din cărți și din auzite despre perioada interbelică, acea vârstă de aur, devenită un fel de mit, un fel de paradis pierdut. Mai speram să aflu date interesante despre figuri strălucite ale istoriei și culturii românești care au gravitat în București și în jurul Bucureștilor, centru de efervescență culturală al anilor '20-'30. Și, cum despre Rebreanu cunoșteam foarte multe date biografice, ocupându-mă de viața și activitatea sa literară de-a lungul anilor, eram sigură, că din pleiada numelor de rezonanță amintită în această carte nu putea să lipsească Liviu Rebreanu.

Cum anul 2004 a marcat trecerea a 60 de ani de la moartea marelui romancier, doream să-mi completez cunoștințele cu noi dezvăluiri despre viața acestuia, ce-mi puteau folosi la pregătirea comemorării, pe care Muzeul Județean Argeș o prinsese în programul de activități.

Și, într-adevăr, așa cum am bănuir, nu există capitol în carte, în care să nu se facă o trimitere la L. Rebreanu – pe care și eu l-aș fi socotit, fără îndoială, un reper obligatoriu al Bucureștiului interbelic.

Găsim undeva la începutul cărții următorul pasaj: „Decât să omit detaliile, prefer să le exagerez, să le pun sub lupă. Este metoda cea mai simplă de a călători în timp, de a te întoarce cu zeci de ani în urmă, într-o vreme când nimeni dintre cei pe care-i cunoști acum, nu exista, iar celor care trăiau atunci nici nu le trecea prin gând că cine știe ce persoană formată numai din neant în prezentul lor urma să-i privească de aproape, să-și bată capul cu ei, în același București din alt prezent”¹. Și imediat, între personaje create de mari scriitori, precum și scriitori înșiși, este menționat L. Rebreanu, care, „se plimba, pe străzile Bucureștiului într-un Chevrolet roșu (fig. 1), privea noaptea stelele cu luneta, cânta la pian, sau făcea poze cu aparatul cumpărat la Fotoglob”.

Din patrimoniul Casei Memoriale de la Valea Mare, cunoaștem pe bază de

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Ioana Pârvulescu, *Întoarcere în Bucureștiul interbelic*, Editura Humanitas, București, 2003, p. 10.

dovezi că într-adevăr L. Rebreanu era un pasionat automobilist, astronom și fotograf amator, mai toate aceste pasiuni exersându-le în special la reședința sa de la Valea Mare. Cântatul la pian rămâne o abilitate rebreniană necunoscută mie, cel puțin până acum.

Vorbind de „crizele mici și personale” într-un capitol, unde insistă mai mult pe crizele scriitorilor „care le resimt cel mai acut dar, din fericire pentru ei, le și elimină la repezeală din minte și inimă prin tot felul de exerciții de literatură”², Ioana Pârvulescu aduce în prim-plan crizele făcute de T. Arghezi la adresa lui L. Rebreanu, relație, după cum se știe, destul de încordată între cei doi mari contemporani.

„Nu se poate spune dacă premiul de 12000 de lei acordat de Academia Română în 1921 lui L. Rebreanu pentru romanul „Ion” a intensificat antipatia lui Arghezi pentru carte și prozator deopotrivă, dar e cert că poetul socotește acest premiu drept semn clar al crizei prozei românești”. „Poate unul mai mic, de 1000 de lei, - spune autoarea - ar fi dat seama de o criză mai mică și mai suportabilă”.

Arghezi răspunde în stilul său vehement, la cronicile favorabile lui Rebreanu – apariția romanului „Ion” fiind socotită de cei mai mulți critici „actul de naștere al romanului nostru interbelic” – într-un articol publicat în „Cugetul Românesc”, intitulat „Cum se scrie românește”³.

Practic, în acest articol, Rebreanu este „făcut praf” de Arghezi. Iată cum descrie el „criza” în care se afla proza românească, după propria-i părere: „De ce însă Academia și presa au luat [...] pe „Ion” drept un miracol literar ar fi o chestiune deosebită, căci numai calitatea de Ion și de căciulă nu conferă valoare artistică unei lucrări. Răspundem fără întârziere că nimeni nu mai știe să scrie și că Academia și presa trec printr-o criză de gândire, comparabilă numai cu deprecierea valutei”⁴. Iar în finalul articolului, spune: „Platitudini de plăcintărie, și mediocritate totală. Ochi, minte somnolentă. Un artist se spânzură și nu dă la tipar asemenea rezultate. Demnitatea literară îți impune un rol activ în spectacol, o atitudine în cuvinte, o frântură în imagini, o iuțire și o abreviere lapidară, un ritm [...] ceva să umble prin fundul cuvintelor, să le reînsuflețească, să le croiască un destin”⁵.

Mai târziu însă, când Rebreanu însuși este în criză, acuzat de capii dascălimii că ar fi lipsit de moralitate, Arghezi îi ia în revista lui apărarea, cu o căldură a cuvintelor frământate pe care numai el o are. Articolul intitulat ironic „Imoralul Rebreanu”, face dreptate - conchide autoarea. Oamenii mari au și ei frământările lor, ambițiile lor, simpatiile și antipatiile lor. Arghezi a greșit, desigur, vis-à-vis de Rebreanu și opera sa, afirmând cele din articolul mai sus citat.

Rebreanu merge înainte, desigur afectat de critici ca ale lui Arghezi și ale altora, încurajat de cei mai mulți critici și confrăți, dar mai ales de cititori. Autoritatea lui literară devine tot mai mare, dar nu numai. I se iau interviuri pe diverse teme. Mihail Sebastian, foarte tânăr în 1935, îi ia un interviu lui Rebreanu – când acesta împlinea 50 de ani de viață – despre opțiunile sale politice. Iată ce răspunde Rebreanu: „Cred că e nevoie de mult mai mare rezistență și tărie morală pentru a rămâne dincolo

² *Ibidem*, p. 52.

³ *Ibidem*, p. 56.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 57.

de tumultul public. Și pe urmă, din participarea scriitorului la actualitatea politică, suferă în primul rând creația lui, opera lui. Un artist nu poate lucra în contact imediat cu realitatea”⁶.

În capitolul intitulat „Opțiuni amoroase ale literaților” și Rebreanu are povestea lui. Iat-o: „Rebreanu își cunoaște viitoarea soție, pe Fanny Rădulescu, absolventă a Conservatorului de Artă Dramatică pe terasa Oteteleşanu, care înainte de război este locul boemei artistice. Îi este prezentată de un prieten comun, scriitorul Emil Gârleanu. Urmează lungi plimbări la Șosea, vizite la muzee, conferințe și piese de teatru la care merg împreună. Apoi scrisoarea prozatorului îndrăgostit: „Te iubesc pentru că te iubesc, și nimic mai mult; te iubesc numai pentru că te iubesc; aici începe iubirea. Îți mulțumesc din suflet că te iubesc. Acesta e cântecul iubirii”. Rebreanu își descrie iubirea cu argumente generale: „Omul îndrăgostit zice: te iubesc cu toate că ești oacheșă, cu toate că ești bună, și te-aș iubi chiar dacă ai fi blondă sau chiar dacă ai fi rea”. Căsătoria are loc în ianuarie 1912. Între războaie, la Iași, pe ploaie, Rebreanu își încrucișează privirile albastre cu o femeie cu ochii verzi, pe care i se pare că o cunoaște dintr-o viață anterioară. Cei doi se desprind cu greu unul din privirile celuilalt, ea pleacă și dispare pentru totdeauna, dar din această clipă trecătoare ia naștere un roman – „Adam și Eva”⁷. Este cunoscut faptul că din toată creația sa, Rebreanu l-a iubit cel mai mult.

Și în calitate de Director al Teatrului Național se fac referiri în cartea despre Bucureștiul interbelic, la Liviu Rebreanu. Astfel, vorbind despre actrița Leny Caler, una dintre cele mai importante prezențe din lumea teatrului, cu un rol aproape neverosimil în lumea scriitorilor interbelici, de ea fiind îndrăgostiți Mihail Sebastaian, Camil Petrescu, iar admiratori i-au fost mai toți scriitorii interbelici, precum și cronicarii teatrali, aflăm că „directorul Liviu Rebreanu i-a luat apărarea la o premieră când un grup de huligani antisemiți a huiduit-o și a condus-o grijuliu până acasă”⁸. Teatrului îi este consacrat un capitol aparte, cum era și firească, intitulat „Când teatrele erau în floare”. Numirea unui nou director al Naționalului era comentată, cu mult timp înainte de eveniment, ca și după, de altfel, mai ales de clienții de la „Capșa”. Este citat „Universul literar” din ultima lună a lui 1928, unde aproape o pagină vorbește despre „Momente dela instalarea noului director al Teatrului Național”:

„Lume multă la înscăunarea d-lui Liviu Rebreanu în fotoliul lui Ion Ghica. Grupe-grupe se agită... Maestrul Nottara, solemn ca o medalie, vorbește din partea actorilor. Cuvântarea sa se menține într-o linie de strictă oficialitate, în contrast cu cea a lui Ciprian, care cuprinde o notă de familiaritate intimă. Sînt prezenți Sorana Țopa, Marioara Mohor, care „cochetează într-un colț”, Mihail Sorbul, care „își agită războinic ciocul”. Clarnet, Milorian, Aura Buzescu, Morțun, și o mulțime de societari”⁹.

În însemnările sale zilnice, Rebreanu, care află de această numire la o zi după ce a împlinit 43 de ani, prezintă în termeni mai brutali secvența înscăunării, nu atât în fotoliul lui Ion Ghica, cât în scaunul incomod al fostului director, Corneliu Moldovanu: „Sunt cu toții pe scenă: Corneliu discurs, ministrul lamentabil, apoi eu. Cu efect

⁶ *Ibidem*, p. 41.

⁷ *Ibidem*, p. 94, 95.

⁸ *Ibidem*, p. 99.

⁹ *Ibidem*, p. 122.

vizibil. Apoi Nottara, care-mi face temenele. Apoi Ciprian, care face oarecare spirite, firește, la adresa celui plecat. Și gata!”, conchide Rebreanu¹⁰.

De fapt Ciprian spunea lucruri grave, serioase, ambalate glumeț: „Dumitale d-le Rebreanu, am să-ți dezvălui o taină; ai fost numit Director. E posibil ca d-ta să n-ai nici o vină [...] Ai primit și vei primi multe felicitări. Eu te plâng din inimă. Și nici dl. Corneliu Moldoveanu nu cred să te ferească. E greu să împaci pe actori. Am să te învăț un șiretlic. Să nu dai voie nimănui să-ți vorbească la ureche”¹¹.

Deja după două luni, Ministerul Instrucțiunii îl acuza pe Rebreanu că, prin grija lui, Teatrul Național a devenit „o școală de demoralizare și de perversiune”. Așa cum se știe, Rebreanu a fost în două rânduri director al Teatrului Național: prima oară între 1928-1930 și apoi la începutul anilor '40, acestea fiind dintre cele mai furtunoase și obositoare perioade din viața lui Rebreanu, cam toți scriitorii având câte ceva de împărțit cu teatrul. Și este dat ca exemplu conflictul cu Gala Galaction care, având o fiică actriță începătoare, cere lui Rebreanu un rol într-o piesă pe care aceasta începe să-l studieze conștiincios. Galaction consideră că a fost „jignit în fiica lui, cum nu l-a jignit nimeni, de când e cine e”, pentru că „în ziua repartizării, fiica s-a pomenit că rolul a fost distribuit alteia, iar directorul Rebreanu a trecut pe lângă ea fără nici o explicație”. În final, Gala Galaction spune că regretul cel mai mare este că, preot fiind, îi e interzis să poarte sabie și nu poate să-l provoace la duel pe amăgitor¹².

Că Rebreanu ocupă un spațiu destul de important în capitolul referitor la teatrul românesc, era de așteptat, cunoscută fiind implicarea acestuia în destinul Teatrului Național, dar și pentru faptul că scena și viața au fost mai apropiate ca oricând între cele două războaie mondiale.

Trimiteri la Rebreanu se fac însă și în capitalul referitor la viața sportivă a Bucureștiului. Fotbalul s-a bucurat întotdeauna de o popularitate imensă, mulți și mari scriitori manifestându-și într-un fel sau altul interesul.

Mihail Sebastian, de pildă, nu este atras de meci, cât mai ales de peisaj: „Totul era de un desen foarte delicat, dar de o bogăție de culori explozivă. Peluzele roșii, firmele de reclamă multicolore, iarba verde încă, tricourile pestrițe, negre, albe, albastre, o lume imensă, totul era amețitor”¹³. Nici Rebreanu nu a părut chiar un împătimit al acestui joc... În 3 iunie 1935 la meciul internațional România – A-Viena, singurul comentariu al lui Rebreanu este: „Interesant”. Câteva zile mai târziu, pe 7 iunie, asistă cu fiica lui, Puia, la un meci al „Ripensiei” cu echipa C. F. R., dar nu simte nevoia să facă nici cea mai mică însemnare despre ce s-a întâmplat pe teren¹⁴.

Tot legat de viața sportivă, dar și de progresul tehnic interbelic, este și informația referitoare la Chevroletul lui Rebreanu (fig. 1), care, ca mulți alți scriitori, nu rămâne insensibil la automobilele străine, vândute în București prin cel puțin 40 de firme, cu sedii și firme luminoase¹⁵.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 123.

¹³ *Ibidem*, p. 166.

¹⁴ *Ibidem*, p. 167.

¹⁵ *Ibidem*, p. 187.

„Lungul drum al cărții către cititor”, este un alt capitol al cărții, care îl are drept protagonist pe Liviu Rebreanu. Primele rânduri sunt chiar gândurile lui Rebreanu: „Scriitorii își vor urma viața lor chinută cu micile și eternele lor certuri, cu marile lor suferințe”¹⁶.

Unul dintre intermediarii între carte și cititor este, fără îndoială, editorul. Spre deosebire de alți scriitori, care acuză editorii că se îmbogățesc pe renumele și succesul lor, Rebreanu le ia apărarea. Într-un editorial din revista proprie „Mișcarea literară”, la 11 aprilie 1925, Rebreanu scria: „Legenda editorului speculant, îmbogățit din exploatarea scriitorului și din sudoarea librarului, e o importanță romantică și ridicolă. Editori bogați avem, negreșit, dar averea n-au realizat-o din editură, ci alături de ea. Editorii români care au încercat să facă numai editură, au sfârșit toți, în faliment. Editura [editarea] de cărți românești e și azi, afară de puține cazuri, o afacere cu pierdere sigură”¹⁷.

Nici situația librarului român nu e de invidiat, remarcă tot Rebreanu, întrucât cititorii români sunt „mai puțini decât automobilistii români”, iar o librărie care să vândă numai cărți românești e condamnată, o dată cu editorul, la faliment¹⁸.

Și cenzura interbelică este comentată în cartea Ioanei Pârvulescu, Rebreanu fiind din nou citat cu unul dintre cele mai nedreptățite romane ale sale, „Gorila”, la care acesta a lucrat ani de zile, apărând în iunie 1938, într-un moment în care actualitatea l-a ajuns din urmă pe scriitor, obligându-l să-și cenzureze singur – după propria-i mărturie – finalul romanului.

Într-unul din capitolele finale, „Anii de clepsidră”, autoarea trece în revistă anii interbelici, cu semnificații aparte, acordând o importanță deosebită anului 1920, când „amintirea războiului e mai puternică decât amintirea literaturii”¹⁹.

Se impun nume mari în literatura română, chiar dacă mulți dintre ei se adăpostesc sub scutul unui pseudonim. Ioana Pârvulescu consideră că anul 1920 va

Fig. 1. Liviu Rebreanu și Chevroletul său.

¹⁶ *Ibidem*, p. 227.

¹⁷ *Ibidem*, p. 228.

¹⁸ *Ibidem*, p. 233.

¹⁹ *Ibidem*, p. 315.

rămâne anul lui Rebreanu – „Adevărata lovitură literară o dă L. Rebreanu, cu romanul „Ion”. Adică anul unui romancier de 35 de ani”- spune ea. Într-adevăr, „Ion” primește Premiul „Năsturel Herescu” în anul 1921. Și, în sfârșit, în penultimul capitol al cărții, intitulat „Fețe necunoscute ale cunoscuților”, îl regăsim din nou pe Rebreanu într-o descriere mai detaliată, pe care aș cita-o integral:

„D. Rebreanu este, în primul rând, un strașnic fumător; și mâna dreaptă și mâna stângă – cu care probabil fumează în somn – sunt pătate de nicotina paradisului său artificial. Un al doilea mare defect: este un furios băutor de cafea neagră, otravă care face ravagii de mai bine de cinci veacuri [suntem deja în 1940]. D-l Rebreanu nu se mulțumește ca la biroul său, în nopțile în care-și scrie romanele să instaleze un ibric pe o tăviță alături de telefon și să-și fiarbă drogul la flăcările drăcești ale spirtului – observați – denaturat; a luat obiceiul detestabil ca chiar la cafenea, în văzul lumii să-și provoace, cu rom, într-o ceașcă de porțelan, același iad de flăcări albastre dintr-un fund de zahăr, pe care, crunt, răstoarnă deodată un șwarț”. „Acuzele” continuă în crescendo: „Este absolut sigur că d. Rebreanu știe să cânte la pian, vizitează clandestin, adică dimineața, ca să nu-l surprindă nimeni, toate cinematografele din capitală și se dedă la hidoasa voluptate de a pleca – tot singur, cu automobilul de la București la Pitești și înapoi” (fig. 2).

Așa arată în viața de zi cu zi „imoralul Rebreanu”, disculpat cu umor de un contemporan, și încă de unul care nu face parte din cercul apropiaților săi (este vorba de același Arghezi).

„Cine îl cunoaște îndeaproape poate adăuga câteva amănunte la portret: grija de a cumpăra eșarfe, rochii sau parfumuri pentru Fanny și Puia din orașele europene în care ajunge, pasiunea pentru cerul înstelat, ochii albaștri și şuvița care-i cade pe frunte, speranța secretă că va lua Premiul Nobel, orgoliul nedorit de autor invidiat, teama superstițioasă de a nu uita să cumpere lozuri, chiar în ultimul moment ca nu cumva norocul să-l viziteze tocmai când a uitat de ele, seara petrecută la Folies Bergères, unde Josephine Baker îl încântă cu dansul ei”²⁰.

Este ultima referire la L. Rebreanu, cu date concrete, temeinic cercetate, ca de altfel despre toate celelalte personalități ce apar în carte și care toate se constituie în reconstituirea unui firesc cotidian al perioadei interbelice bucureștene, dând amprenta timpului descris.

Nu vreau să concluzionez în nici un fel pentru că, de fapt, doar acest lucru mi l-am propus: acela de a scoate la iveală chipul lui Rebreanu, prin viziunea Ioanei Pârvulescu,

Fig. 2. Liviu Rebreanu la Valea Mare, cu cățelușa Deîța.

²⁰ Ibidem, p. 324, 325.

acum, în toamna anului 2004, când întreaga lume literară românească l-a comemorat pe marele scriitor la 60 de ani de la moartea sa.

LIVIU REBREANU – A LANDMARK OF BUCHAREST
IN THE INTER-WAR PERIOD

Abstract

With the occasion of the fulfillment of 60 years from the death of Liviu Rebreanu, in 2004, the author makes a synthesis of Ioana Pârvulescu's book *Return to Bucharest of the inter-war period*, turning to good account the figure of the character of Liviu Rebreanu.